

О. О. Попадич

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Ужгородського національного університету

ПЕДАГОГІЧНІ ПРИНЦИПИ КОНСТРУЮВАННЯ ІНТЕГРАТИВНИХ КУРСІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті запропоновано структурні блоки принципів конструювання інтегративних курсів, які у сукупності формують систему, будучи пов'язаними структурними та функціональними зв'язками. Ці блоки утворюють хронологічну спіраль, яка передбачає уточнення коригування та розвиток принципів: після завершення першого циклу використання принципи уточнюються на основі прогнозування та розпочинається новий цикл. Серед принципів цілепокладання виділено три основних: гуманізації, професіоналізму та оптимальності. Принцип гуманізації освіти як пріоритет загальнолюдських цінностей, вільного розвитку особистості ефективно реалізується лише за інтегративного підходу до всіх компонентів навчально-виховного процесу і тісно пов'язаний із принципом природовідповідності у навчанні. Принцип професіоналізму акумулює принципи цілеспрямованості та мотивації навчання, доповнюється принципами гармонізації та інтегративності. Встановлено, що цей принцип передбачає множинність основ інтеграції (практична педагогічна інтеграція змісту різних дисциплін у більшості випадків проводиться відразу за декількома основами, що дає змогу отримати найбільший педагогічний ефект; причому одна з основ, визначена відповідно до поставленої мети інтеграції, повинна мати домінуюче значення. Принцип оптимальності вимагає, щоби процес досягав не просто трохи кращого, а найкращого для цієї ситуації рівня свого функціонування. Цей принцип пред'являє вимоги розумності, раціональності, почуття міри в застосуванні всіх елементів навчального процесу. В основі принципів формування змісту інтегративних курсів лежать загальні дидактичні принципи організації навчального матеріалу, які частково доповнюються системою принципів формування і подання інформації навчального матеріалу. Блок принципів функціонування інтегративних курсів формують такі принципи: відповідності віковим можливостям та рівню підготовки учнів; наочності, самостійності та творчого розвитку особистості. У конструюванні інтегративних курсів принципи прогностичності завершують повний цикл принципів, а отримані на їх основі прогностичні дані коригуються принципами цілепокладання, розпочинаючи новий етап у розвитку теорії інтегративних курсів чи конкретного інтегративного курсу. Показано, що розглянуті принципи не рівноцінні за їх призначенням, функціями та значущістю у професійній підготовці майбутнього педагога. Водночас кожен із принципів виконує свою функцію у конструюванні інтегративних курсів і не може бути замінений іншим, що зумовлює системний характер усіх принципів у єдності.

Ключові слова: педагогічні принципи, конструювання, інтегративні курси, професійна підготовка, майбутні педагоги.

Постановка проблеми. Концепція Нової української школи конкретизує вимоги до фахової підготовки педагога, зокрема: вибір власних методів, стратегій, способів і засобів навчання; вміння брати на себе нові ролі педагога; уміння організовувати навчальний процес на засадах дитиноцентризму залежно від особистісних якостей учнів; оцінювання результатів освітньої діяльності школярів, застосовуючи описове формувальне оцінювання; знання навичок спілкування з усіма учасниками освітнього процесу на основі взаємних поваги й діалогу тощо [6]. Виокремимо важливу для нашого дослідження думку про необхідність наявності у вчителя сформованих навичок інтеграції навчального матеріалу у змісті споріднених дисциплін чи окремих модулів. Це пов'язано з тим, що назріла потреба наукового обґрунтування впровадження в навчальний про-

цес інтегративних курсів. Дидактику інтегративних курсів «доцільно розглядати як самостійну науку з дещо ширшим, ніж окремі методики, предметом дослідження. Цей предмет дослідження охоплює особливості побудови і вивчення інтегративних курсів загалом» [11, с. 77].

Загалом конструювання інтегративних курсів є надзвичайно складною педагогічною проблемою, яка потребує низки теоретичних і експериментальних досліджень, об'єднання зусиль наукових працівників та педагогів-практиків. Функціональна різноманітність специфічних принципів не перешкоджає їм у сукупності виконувати єдині системні функції стосовно процесу навчання.

Принципи побудови інтегрованих курсів можуть бути різноманітними, хоча здебільшого їх будують за зразком традиційних навчальних

предметів. Останнім часом з'явилося дуже багато нових принципів вузького, а іноді дуже вузького призначення. Очевидно, що диференціація дидактичних принципів є закономірною, але водночас вона ставить проблему їх систематизації на основі категоріальних понять, зокрема категорії інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Професійна компетентність учителя у системі навчання є якістю особистості, яка характеризує рівень його інтеграції в інноваційне науково-технічне середовище; передбачає певний відхід від традиційного процесу формування вузького спеціаліста та визначається необхідністю розвитку багатопрофільного фахівця [4]. Підготовка майбутніх учителів у світлі гуманістичної парадигми полягає у формуванні гуманістичної спрямованості педагогічної діяльності, яка розглядається як професійна властивість, що орієнтована, звернена до учня і реалізується через взаємодію вчителя і школяра. Ці принципи можуть бути реалізовані лише за умови ефективного формування професійної компетентності вчителя [12].

Аналізуючи стан дослідженості проблеми, ми активно послуговувалися працями вітчизняних та зарубіжних учених, виконаних в останні роки. Досліджувалися теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів до соціально-педагогічної діяльності (О. Будник [2]), професійний саморозвиток майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного коледжу (А. Смолюк [10]), готовність майбутніх учителів до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів (К. Петрик [7]) тощо. Водночас проблема конструювання інтегративних курсів у професійній підготовці майбутніх педагогів не була предметом спеціального дослідження, що і зумовило вибір тематики пропонованої статті.

Мета статті – обґрунтування вибору та систематизації педагогічних принципів конструювання інтегративних курсів у професійній підготовці майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. В основі конструювання інтегративних курсів лежать загальні дидактичні принципи організації навчального матеріалу, а науково обґрунтована сукупність дидактичних принципів повинна задовольняти вимоги системи. Принципи найбільш повно реалізуються у відкритих системах за умов використання інтенсивного навчання, у застосуванні якого важливе значення має проектування логічного конструкта дисципліни, в якому наведені базові знання у згорнутому вигляді. За змістом принципи містять у собі теоретичне і практичне начало, зв'язок закону і мети. Інваріантним тут є поняття зв'язку, що надзвичайно важливо для характеристики системотвірної основи. Зокрема, принципи можуть бути критеріями визначення змісту, методів і форм навчання, їх передумовою.

Таким чином, стосовно мети принципи – це способи її реалізації, а стосовно змісту, методів і форм – критерії їх визначення. До дидактичних принципів висувається низка конкретних вимог, що виконують одночасно і функцію критеріїв.

На думку І. Лернера [5], до принципів навчання відносять *інструментальність* (придатність для орієнтації у плануванні напрямів і характеру навчання); *універсальність* (віднесеність до всього процесу навчання або до такого його елемента, без якого цілісного навчання не може бути); *самостійність* (незамінність і непоглинальність іншими принципами); *необхідність* (привнесення кожним принципом того, що іншими не передбачається і без чого процес навчання неможливий або неповноцінний); *достатність* усієї сукупності принципів для забезпечення цілісного і повноцінного процесу навчання. Однак критерій достатності доповнюється критерієм *єдності принципів* як здатності породжувати нові (цілісні) властивості процесу.

Водночас загальнодидактичні принципи, такі як доступність і науковість навчального матеріалу, системність, наочність, принцип зв'язку теорії із практикою тощо, є варіативними: вони оновлюються і доповнюються, відмирають із часом тощо. Окрім того, принципи навчання варіативні і рухомі, їх номенклатура із плином часу доповнюється і змінюється, в тому числі і з урахуванням специфіки різних систем навчання.

Ми пропонуємо чотири структурні блоки принципів конструювання інтегративних курсів, які у сукупності формують систему, будучи пов'язаними структурними та функціональними зв'язками. Ці блоки утворюють своєрідну хронологічну спіраль, яка передбачає уточнення, коригування та розвиток принципів: після завершення першого циклу на основі принципів прогнозування уточнюються принципи цілепокладання та розпочинається новий цикл. Оскільки кожний із рівнів інтеграції змісту освіти має істотні особливості, нами сформульовані принципи, специфічні для кожного з рівнів, що характеризують їх із якісного боку:

- *цілепокладання*;
- *формування змісту*;
- *функціонування*;
- *прогнозування*.

Серед *принципів цілепокладання* ми виділяємо три основних: гуманізації, професіоналізму та оптимальності. Кожен із цих принципів інтегрує декілька близьких до себе, а також коригується загальними принципами дидактики.

Принцип гуманізації освіти як пріоритет загальнолюдських цінностей, вільного розвитку особистості ефективно реалізується лише за інтегративного підходу до всіх компонентів навчально-виховного процесу і тісно пов'язаний із принципом природовідповідності у навчанні.

Надзвичайно важливим у конструюванні інтегративних курсів є урахування їх впливу на формування особистості учня, «особливу увагу необхідно приділяти відображенню у змісті освіти культури, яка синтезує знання, способи їх застосування в різних сферах діяльності людини» [3, с. 23]. Впровадження інтегративних курсів, з одного боку дає можливість поліпшити підготовку учнів, а з іншого – забезпечує формування їхніх особистісних рис.

Принцип професіоналізму акумулює принципи: цілеспрямованості та мотивації навчання; цільової детермінації, яка передбачає спрямованість педагогічної інтеграції змісту професійної освіти на досягнення позитивних результатів; ефективності навчання, який передбачає, що запланований результат досягається з найменшими зусиллями за мінімальний термін. Цей принцип є комплексним і регулюється загальнодидактичними принципами зв'язку теорії із практикою, а також специфічними принципами професійної педагогіки (цілісності та спеціалізації професійної освіти, стійкості та мінливості освіти, професійної спрямованості навчання, професійної доцільності тощо).

Принцип професіоналізму взаємно доповнюється принципом гармонізації, який можна розглядати як своєрідну зв'язуючу ланку між принципами гуманізації та професіоналізму. Відповідно до принципу гармонізації інтегративний підхід до змісту освіти не повинен суперечити традиційному дискретно-дисциплінарному підходу, оскільки останній слугує основою функціонуючої системи професійної освіти. Ще одним суттєвим компонентом принципу професіоналізму є принцип інтегративності.

Він передбачає принцип множинності основ інтеграції (практична педагогічна інтеграція змісту різних дисциплін здебільшого проводиться відразу за декількома основами, що дає змогу отримати найбільший педагогічний ефект; причому одна з основ, визначена відповідно до поставленої мети інтеграції, повинна мати домінуюче значення) та принцип кваліметричної обґрунтованості (необхідність об'єктивізації відбору і логічного структурування змісту дисциплін, що інтегруються експертними методами, що вимагає визначення рейтингу навчальних тезаурусів монодисциплін на основі теорії вагових коефіцієнтів, а також розроблення валідних і надійних тестових вимірників рівня сформованості інтегративності знань учнів і методик інтерпретації результатів тестування [8]).

Принцип оптимальності. Цей принцип вимагає, щоб навчальний процес досягав не просто кращого, а *найкращого для цієї ситуації* рівня свого функціонування. Цей принцип пред'являє вимоги розумності, раціональності, почуття міри в застосуванні всіх елементів навчального про-

цесу. Вирішення завдань оптимізації починається з вибору критерію оптимальності, тобто ознаки, на основі якої проводиться оцінка можливих альтернатив розвитку процесу навчання і вибір найкращого з них.

У процесі конструювання інтегративних курсів вибір та обґрунтування критерію оптимальності є винятково важливими. Це пояснюється тим, що в кожному окремому випадку є вихідний навчальний матеріал, який необхідно пред'явити учням у вигляді предметного чи інтегративного курсу, причому вибір є неоднозначним і складним. Водночас оптимальним у конкретних умовах є лише один варіант.

Тому вважаємо суттєвим, що «всупереч вимогам логіки, що наполягає, щоби критерій містив тільки один показник, у педагогіці він завжди виходить комплексним, оскільки не вдається розвести причини і наслідки процесів, що відбуваються у педагогічній системі. Оптимальним вважаємо процес навчання, що відповідає одночасно таким критеріям: зміст, структура і логіка функціонування його забезпечують ефективне і якісне вирішення завдань навчання, виховання і розвитку учнів відповідно до вимог державних навчальних програм на рівні максимальних навчальних можливостей кожного школяра; досягнення поставлених цілей забезпечується без перевищення витрат часу, відведеного чинними навчальними планами, що одночасно повинно запобігти перевтомі вчителів і учнів» [1, с. 60]. В освіті задовольнити одночасно викладені вище вимоги найчастіше можливо лише за умови створення інтегративних курсів.

В основі *принципів формування змісту* інтегративних курсів лежать принципи організації навчального матеріалу: *етапності* (розчленування навчального матеріалу на частини), *обмеження* (кожна виділена частина повинна становити відносно закінчену єдність – смислову та логічну), *зростаючої трудності* (заснований на положенні про єдність навчання та розвитку), принцип *зв'язку нового зі старим* і навпаки, акцентування, дидактичної цінності, відповідності змісту вимогам суспільства, врахування змістової і процесуальної сторін навчання, структурної єдності змісту освіти на різних рівнях його формування, *науковості* змісту навчання, системності та систематичності, усвідомленості та ґрунтовності, *доступності і поступового зростання складності знань*.

Ці принципи частково доповнюються дидактичною системою принципів формування і подання інформації навчального матеріалу, яка зумовлює взаємодію та взаємозбагачення двох шарів знань: фактичного й нормативного [9], а саме принципами: єдності аспектів віддзеркалення і творчого перетворення змісту об'єкта, який вивчається; всебічного осягнення змісту тієї інформації про

об'єкт, яка підлягає повідомленню; інтеграції п'яти видів діяльності у процесі здобуття, відправлення та отримання інформації (пізнавальної, перетворювальної, оцінювальної, виховної та комунікативної); підпорядкування спілкування пізнанню; створення умов для бажаного обміну інформацією; залежності продуктивності і тривалості обміну інформацією від повноти й насиченості пізнавальних функцій спілкування тощо.

Блок **принципів функціонування** інтегративних курсів формують такі принципи: відповідності віковим можливостям та рівню підготовки учнів; наочності, самостійності та творчого розвитку особистості. Водночас розроблення інноваційних технологій навчання має проводитися згідно з принципами: цілісності технології, яка представляє дидактичну систему; відтворюваності технології в конкретному педагогічному середовищі для досягнення поставлених педагогічних цілей; нелінійності педагогічних структур і пріоритетності тих чинників, які безпосередньо впливають на механізми самоорганізації та саморегуляції відповідних педагогічних систем; адаптації процесу навчання до особистості студента і його пізнавальних здібностей; потенціальної надлишковості навчальної інформації, що створює оптимальні умови для формування узагальнених знань. Цей блок принципів базується на діяльнісному підході до навчання і характеризує життєздатність інтегративного курсу в реальному педагогічному процесі.

Виділення блоку **принципів прогнозування** у конструюванні інтегративних курсів пов'язане з тим, що у дидактиці до цього часу конструювання змісту освіти практично не пов'язане з тимчасовою послідовністю, етапами і методикою управління науково-технічним прогресом, що передбачає його прогнозування, планування, програмування тощо. Хоча безперечним є факт, що повинен мати місце безпосередній зв'язок усіх етапів прогнозування і планування науково-технічного прогресу загалом з етапами прогнозування і планування змісту освіти.

Відповідно, повинні бути виділені і різні рівні дидактичного прогнозування і планування інтеграції змісту освіти. У конструюванні інтегративних курсів принципи прогностичності завершують повний цикл принципів, а отримані на їх основі прогностичні дані коригують принципи цілепокладання, розпочинаючи новий етап у розвитку теорії інтегративних курсів чи конкретного інтегративного курсу.

Відзначимо, що розглянуті принципи не рівноцінні за їх призначенням, функціями та значущістю у професійній підготовці майбутнього педагога. Водночас кожен із принципів виконує свою функцію у конструюванні інтегративних курсів і не може бути замінений іншим, що зумовлює системний характер усіх принципів у єдності.

Висновки і пропозиції. Таким чином, дотримання вимог, зумовлених принципами конструю-

вання інтегративних курсів, забезпечує посилення взаємозв'язків професійної підготовки учнів. Основне призначення цих принципів полягає в тому, що вони визначають доцільність і мету конструювання конкретного інтегративного курсу, його орієнтовний зміст та функції, а також можливості розвитку на засадах прогностики.

До подальших напрямів дослідження цієї проблеми відносимо формування критеріїв відбору змісту інтегративних курсів навчальних закладів різних профілів.

Список використаної літератури:

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения. М. : Просвещение, 1977. 190 с.
2. Будник О.Б. Теоретичні і методичні засади при підготовці майбутніх учителів по класів до соціально-педагогічної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка. Житомир, 2015. 552 с.
3. Гончаренко С.У. Дидактична концепція змісту освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2002. Вип. 34. С. 22–26.
4. Гончарова Н.О. Stem – освіта: професійна компетентність вчителя. Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи. Запоріжжя, 2016. URL: <http://konferenciazoiippo2016.blogspot.com/>
5. Лернер Я.И. Дидактические основы методов обучения. М. : Педагогика, 1981. 186 с.
6. Нова українська школа: основи стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с.
7. Петрик К. Готовність майбутніх учителів початкової школи до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів. *Молодь і ринок*. 2018. №5 (160). С. 173–178.
8. Семин Ю.Н. Интеграция содержания профессионального образования. *Педагогика*. 2001. № 2. С. 20–25.
9. Сердюк О.П. Принципи формування та реалізації навчальних програм в умовах вищої школи. *Вища освіта України*. 2002. № 3. С. 84–90.
10. Смолюк А.І. Професійний саморозвиток майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі педагогічного коледжу : автореф. дис. ... к.п.н. 13.00.04 / нац. Пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2018. 23 с.
11. Собко Я.М. Теоретичні та методичні основи інтегративних курсів у професійно-технічній освіті : монографія / за ред. С.У. Гончаренка. Львів : Сполом, 2006. 332 с.
12. Стеценко Н. Формування професійної компетентності майбутніх учителів шляхом підвищення їх практичної підготовки. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/315/1/competence.pdf>.

Popadych O. Pedagogical principles of the integrated course development in the professional training of future teachers

The article presents the structural blocks of the principles of developing the integrated courses, which create a system in their integrity, being characterized by structural and functional relations. Those blocks create a chronological spiral, which provides specification of the correction and development of the principles: after completion of the first cycle of use, the principles are specified on the base of prediction, and then a new cycle starts. Among the principles of goal setting, the three main are identified: humanization, professionalism and optimality. The principle of education humanization is the priority of the general human values and free development of the personality that is effectively implemented only under the integrated approach to all components of the educational process and is closely related with the principle of environmental compliance in the educational process. The principle of professionalism accumulates the principles of purposefulness and motivation of training, is supplemented by the principles of harmonization and integration. It suggests a multiplicity of integration fundamentals (practical pedagogical integration of the content of different courses in most cases is implemented simultaneously referring to some fundamentals, providing the best pedagogical effect; whereas one of the fundamentals is defined referring to the set goal of integration and should have the dominant value). The principle of optimality requires the process not just gets better, but the best result in the set situation of the level of its performance. That principle sets requirements of rationality, reasonability, sense of proportion in application of all elements of the educational process. All principles of formation of the integrated course content are based on the general didactic fundamentals of the educational material organization, which are partially supplemented by the system of principles of the educational material formation and presentation. The block of principles of the integrated courses formation shapes the following principles, namely correspondence of the age opportunities to the level of pupils' training; visibility, independence and creative development of the personality. While developing the integrated courses, the principles of predictability complete the whole cycle of the principles, whereas the predicted data, obtained on their base, are corrected by the principles of goal setting by starting a new stage in development of the theory of integrated courses or a specific integrated course. It is demonstrated that the studied principles are not of equal value by their intention, functions and significance in the professional training of future teachers. Moreover, each of the principles performs its function in developing the integrated courses and cannot be substituted by another one, confirming the system character of all principles in their integrity.

Key words: pedagogical principles, development, integrated courses, professional training, future teachers.